

דרישכונע

פרשת כי תבוא, תשע"ח, מספר 1284

וענית ואמרת – היחיד והמזבח בפרשת הביכורים

הלל מאלי

ללשון רבים ("וַיִּצְעַק... וַיִּזְעָנוּ... וַיִּבְאֲנוּ"), וחוזרת ומסיימת בלשון יחיד ("הַבְּאֲתִי אֶת רְאִשִׁית").

בובר הציע כי תפקיד המעברים הלשוניים הוא למזג את השניים: העם והיחיד.⁴ האיכר עומד ליד המזבח ומספר את קורות חייו והנה תוך כדי דיבור מסתבר שסיפורו שלו – האיכר שעלה לירושלים וטנא בידו – הוא סיפורו של עם שלם העולה לארצו. בבחינת, 'פתאום קם אדם בבוקר ומרגיש כי הוא עם ומתחיל ללכת, ורואה כי חזר האביב והוריק שוב אילן מן השלכת' (אמיר גלבע).

לפי פירוש זה, החיטה שצומחת שוב והפירות שמבכירים בבוסתן מובאים למקדש בטקס שאופקו אינו הזמן המחזורי הטבעי של עונות השנה, אלא הזמן ההיסטורי; הבאת הפירות מזמנת את האיכר לטקס שנתי שבו הוא מציין את שייכותו לעם.

הסבר זה באשר לטיבה של מצוות הביכורים יכול לפתור שאלה מעניינת, שהעלה מפרש המשנה ר' אפרים יצחק לייבוש על טקס הביכורים המתואר במסכת ביכורים פרק ג. המשנה מתארת טקס כמעט ממלכתי באופיו, שבו היו מתאספות כל העיירות ועולות בתהלוכה מפוארת לירושלים. על תיאור זה תהה בעל "משנה ראשונה" (ביכורים, פרק ג, אות ב) ושאל, מדוע התייחדה מצוות הביכורים בטקס מעין זה, שהרי,

לכאורה היה נראה שכל הדינים הללו יש לנהוג גם כן במביאין מעשר שני לירושלים, דמאי שנא. וכן הא דקתני לקמן: "הפחות והגזברים יוצאין לקראתם" כו'. כל זה ראוי לנהוג גם כן

פרשת "מקרא ביכורים" (דב' כו:א-יא) מיוחדת בכך שהיא דורשת ומאפשרת לאיכר היחיד לגשת עד המזבח, ולשאת דברים. בלב טקס הביכורים, הדוברים אינם הכוהן או זקני העדה, אלא כל איכר ואיכר.¹ בדרך כלל מקום קדוש הוא מקום מופרש ומגודר, שהפולחן בו נעשה בידי כוהנים בלבד, אבל במעמד מקרא ביכורים נפרץ הסורג, והאיכר נכנס עם פירותיו אל תוככי 'מקדש הדממה', ונושא נאום ארוך.²

מה פשר פריצה זו ומה תכליתה? התמיהה אודות טיבה של ההכרזה מתגברת כאשר ניגשים אל תוכנה, שהרי אין האיכר מתפלל על הגשם שיֵרד או על הצלחת התבואה; דבריו הם כידוע טקסט היסטורי העוסק בתולדות העם מראשיתו ועד הגעתו לארץ.³ האיכר "משחק תפקיד" של מי שבא זה עתה לארץ, ובהנחתו את הפירות הוא מעיד על עצמו ("הַגִּדְתִּי הַיּוֹם") כי הוא מממש את הבטחת ה' לעמו ("וַיִּתֶּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ"), כשהפירות המונחים מממשים את ההבטחה ("רְאִשִׁית פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לִּי").

דומה כי המפתח להבנת הפרשה נמצא בתופעה לשונית המעצבת את ההכרזה: ההכרזה מתחילה בסיפור המאורעות בגוף ראשון יחיד ("בְּאֲתִי אֶל הָאָרֶץ"), מתחלפת

* ד"ר הלל מאלי, המחלקה לתלמוד באוניברסיטת בר-אילן והמחלקה לתורה שבעל-פה במכללת הרצוג.

¹ J. H. Tigay, *The JPS Torah Commentary: Deuteronomy*, edited by Nahum Sarna et. Al., Philadelphia, 1989-1996, pp. 237

² על אפיונו של המקדש כמקום המתנהל בדממה ראו ספרו של ישראל קנוהל (ההולך בעקבות יחזקאל קויפמן): *מקדש הדממה: עיון ברובדי היצירה הכהנית שבתורה*, ירושלים תשנ"ג.

³ י' גוטמן, "פרשת הביכורים", בתוך מ' הרן (עורך), *ספר היובל ליחזקאל קויפמן*, ירושלים תשכ"א, עמ' מו; לניתוח ההכרזה והפניות לספרות קודמת ראו ד' רום-שילוני, "ארמי אבד אבי האמנם?", ג' בוהק ואחרים (עורכים), *מיתוס ריטואל ומיסטיקה: מחקרים לכבוד פרופ' איתמר גרינולד*, תעודה כו, תל אביב תשע"ד, עמ' 85, 137.

⁴ מ"מ בובר, *דרכו של מקרא: עיונים בדפוסי סגנון בתנ"ך*, ירושלים, 1997, עמ' 83. וכפי שניסח זאת טיגאי (לעיל הערה 1, עמ' 238): 'In both parts... in this way he identifies himself with the first generation of Israelites that entered the land. This is noteworthy since the ceremony is not a one-time occurrence'

עומדים בפניהם ושואלים בשלומם: 'אחינו אנשי מקום פלוני[ת], באתם לשלום'. [ד] החליל מכה לפניהם, עד שמגיעין להר הבית. (הגיעו להר הבית) אפילו אגרפס המלך נוטל הסל על כתפו ונכנס עד שהוא מגיע לעזרה... [ה] הגיע לארמי אבד אבי מוריד את הסל מכתפו ואוחזו בשפתותיו, וכהן מניח את ידו תחתיו ומניפו, וקורא מארמי אבד אבי עד שהוא גומר את כל הפרשה, הניחו בצד המזבח, והשתחוה ויצא (ביכורים פרק ג [בדילוגים] על פי כ"י קויפמן).

המשנה, נפתחת בלשון רבים ('כיצד מפרישים'), אך מתארת את ההפרשה בלשון יחיד ('יורד', 'רואה' וכו'), מתארת את העלייה בלשון רבים ('מתכנסות', 'לנים', 'נכנסים') וחותרת בלשון יחיד ('קורא', 'מוריד', 'אוחזו' וכו').⁶ הפרק כולו מתאר את התמזגותו של היחיד היוצא מרשותו אל רשות הרבים: משנה א עוסקת ברשות היחיד, הקורא פרי יחיד כביכורים, ומשנה ב יוצאת אל תהלוכת הביכורים המשותפת. מסגרות ההשתייכות של היחיד הולכות ומתרחבות: מהקניין הפרטי ('שדהו') היחיד עובר אל מסגרת רחבה יותר ('כל העיירות'), כאשר כל העיירות השונות מתמזגות כולן יחד לתהלוכה 'מחוזית' על פי השתייכותן המשותפת לעיר של מעמד. ההמון כולו: 'קרובים ורחוקים' גם יחד, נוטלים חלק בתהלוכה, וטקס ההגעה אל העיר נדמה כבר כטקס לאומי.⁷

אם כן, כשם שהמקרא 'מעמים' על סלו של היחיד, המביא את הביכורים, את ההיסטוריה היהודית מראשיתה, כך מייחדת המשנה את מצוות הביכורים, ומתארת את הבאתה כזמן שבו מתמזג היחיד עם שירת עולי הרגל. זוהי התשובה לקושייתו של בעל

במעשר שני וכן בעולי רגלים. וצריך עיון אמאי לא תני לה התם.

גם חוקר המשנה הגדול, הגר"ש ליברמן, העיר על הפער הגדול שבין המקרא, שבו הביכורים הם 'חובת הפרט המוטלת על כל יחיד ויחיד', לבין המשנה המתארת טקס ציבורי רב רושם.⁵

אלא שמסתבר, כי תיאורה האידילי של המשנה את הבאת הביכורים לירושלים הוא מעין שיקוף של לשון המקרא עצמה. וכשם שלשון המקרא עוברת מלשון יחיד ללשון רבים, ומטעינה את חובת הביכורים בכל סיפורו ההיסטורי של העם, כך המשנה מתארת את הביכורים כמעבר מרשות היחיד לרשות הרבים:

[א] כיצד מפרישין את הביכורים? יורד אדם לתוך שדהו ורואה תאינה שביכירה אשכול שבכר רמון שבכר וקושרן בגמי ואומ' הרי אלו בכורים... [ב] כיצד מעלין את הבכורים? כל העיירות ש(ב)מעמד מיתכנסות לעירו שלמעמד, ולנים ברחובה שלעיר, לא היו נכנסים לבתים. ולמשכים היה הממנה אומר (להם) 'קומו ונעלה ציון אל ה' אלהינו'. [ג] הקרובים מביאים תאינים וענבים הרחוקים מביאין גרוגרות וצימוקים. והשור הולך עימהן, וקרניו מצפות זהב, ועטרה שלזית בראשו. והחליל מכה לפניהם, עד שמגיעין קרוב לירושלם. הגיעו קרוב לירושלם, שלחו לפניהם ועיטרו את ביכוריהם. הפחות והסגנים והגיזברים יוצאין לקראתם. לפי כבוד הנכנסים היו יוצאין. כל בעלי אמניות שבירושלם

⁵ ש' ליברמן, *יוונית ויוונית בארץ ישראל*, ירושלים תשכ"ג, עמ' 257-259; ליברמן עצמו פתר את שאלתו בטענה כי המשנה משקפת את הפולחן העממי ביהודה, שהושפע ממנהגים הלניסטיים. וחכמים ויתרו לעם שראה במנהגים אלו 'הידור מצוה'. בעקבותיו הילכו כמה חוקרים שעמדו על מקבילות שונות בין אופן הבאת הביכורים, המשתקף במשנה, למספר מנהגים הלניסטיים (ראו י' בער, "היסודות ההיסטוריים של ההלכה", *ציון יז* (תשי"ב), עמ' 20; ע' פרידהיים, "כלום היה מפגש בין המונותאיזם היהודי לפוליתאיזם בבית המקדש השני?", א' ברוך ואחרים (עורכים), *חידושים בחקר ירושלים*, הקובץ השישה עשר, רמת גן תשע"א, עמ' 180). אני סבור שטענה זו אינה עולה בקנה אחד עם העדויות ההיסטוריות מימי הבית השני, וכי אין לקרוא את המשנה באופן דוקומנטרי אלא באופן מדרשי. ראו ה' מאלק, *מקדש למדרש: תיאורי המקדש במשנה, היסטוריה עריכה ופרשנות*, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן תשע"ח, סעיף 2.4.3.

⁶ על הפער בין הכותרת לגוף התיאור עמד מ' וייס, *סדר המשנה במסכת פאה ויחסה לתוספתא*, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, עמ' 25. לדעתו מעבר זה משקף שילוב מקורות קדומים המשוקעים בתיאור שתיארו שניהם את הבאת הביכורים, האחד בלשון רבים והשני בלשון יחיד. אך אפשר שיש להסביר את המעברים באופן ענייני ואכמ"ל.

⁷ כפי שהעיר בובר, שוויוניות מאפיינת את התהלוכה עצמה שבה המלך נושא על כתפו סל ביכורים כאחד העבדים, ועולי הרגל ישנים יחדיו ברחובה של עיר ואינם נכנסים לבתים (אמנם ראו טעם אחר לעניין בתוספתא ביכורים ב, ח ובירושלמי ביכורים ג:ב סה ע"ד [עמ' 359]), וראו ז' ספראי וש' ספראי, *משנת ארץ ישראל: סדר זרעים – עורלה ביכורים*, ירושלים תשע"א, עמ' 245.

שבו הפרט מתמזג עם הכלל וזהו בדיוק הציור שמתארת המשנה, הממחיזה בתמונה אידיאלית של עלייה לרגל את תוכנה המילולי של הכרזת מקרא הביכורים.

"משנה ראשונה", וההסבר לפער שבין המקרא למשנה, שעמד עליו הגר"ש ליברמן. התורה אכן מתארת טקס פרטי, ואילו המשנה טקס ציבורי. אך הטקס הפרטי של התורה הוא טקס

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

הדף השבועי יוצא לאור על ידי
הפקולטה למדעי היהדות ולשכת רב הקמפוס
בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
יש לשמור על קדושת העלון